

तत्पर्यायः । ऋषा २ । इत्यमरः । २।७।४७॥
 हेवा ३ । इति तट्टीका ॥
 हेमो, [न] पुं (हेम इति शब्दोऽख्यस्य । इनिः ।)
 अश्वः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥
 हे हे, व्य. (हे च हे च ।) सम्बोधनम् । इतिः ।
 इति मेदिनी ॥
 हे, व्य. (हिनोतीति । हि नती वाडुलकात् ङ ।)
 सम्बोधनम् । आह्वानम् । इति मेदिनी ॥
 हेतुकः, पुं, (हेतुना चरतीति । हेतु + ठक् ।
 सद्गुणव्यवहारौ । यथा, मनुः ।
 "त्रैविध्यो हेतुकस्तर्का निरुक्तो चर्मापाठकः ।
 त्रयश्चात्रमिषः पूर्वं परिषत् स्याद्दशावरा ॥"
 त्रैविध्यः त्रिवेदपारगः । हेतुकः सद्गुणव्यव-
 हारौ । इति व्यवहारतत्त्वम् ॥ हेतुद्वारा सत्-
 कर्मसु सन्देहकर्ता । यथा,—
 "पाषण्डिनो विकर्मास्मान् वेङ्गालत्रणिकान्
 शठान् ।
 हेतुकान् वकत्रत्तौष वास्त्रावेणापि नाश्च्येत् ॥"
 इति विश्वपुराणे । ३ । १८ । ८८ ॥
 पाषण्डादीनां लक्षणम्
 "श्वष्टः स्वधर्मात् पाषण्डो विकर्मास्यो निषि-
 ष्णत् ॥
 यश्च धर्माध्वजो नित्यं सुरध्वज इवोच्छ्रितः ।
 प्रच्छन्नानि च पापानि वेङ्गालं नाम तद्व्रतम् ॥"
 तद्वान् वेङ्गालत्रणिकः ।
 "प्रियं वक्ति पुरोऽन्यत्र विप्रियं कुरुते शशम् ।
 व्यक्तापराधचेष्टश्च शठोऽयं कथितो बुधेः ॥
 सन्देहकृत् हेतुभयः सत्कर्मसु स हेतुकः ।
 अर्वागृह्णतिर्कृतिकः स्वार्थसाधनतत्परः ।
 शठो मिथ्याविनोतश्च वकत्रत्तुददाहृतः ॥"
 इति तट्टीका ॥
 (फलाभिसम्बन्धनयुक्ते, त्रि ॥)
 हैमं, क्लौ, (हिमे भवम् । अण् ।) प्रातर्हिमोद-
 भवजलम् । इति राजनिर्घण्टः ॥ हिमभवे,
 चि ॥ (यथा, रघौ । १६ । ७ ।
 "लब्धान्तरा सावरणेऽपि गेहे
 योगप्रभावो न च लक्ष्यते ते ।
 विभर्षि चाकारमनिर्घतानां
 सृणालिनी हैममिवोपरागम् ॥"
 हैमजाते च त्रि ॥ इत्यमरः । २ । ८ । ३२ ॥
 (यथा, रघौ । ६ । १५ ।
 "आकुञ्चितायाङ्गुलिना ततोऽन्यः
 क्रिञ्चत् समावर्जितनेत्रशोभः ।
 तिर्यग् विसंपिन्धन्खप्रमेण
 पादेन हैमं विलिलेख पौठम् ॥"
 हैमः, पुं, भूनिम्बः । इति राजनिर्घण्टः ॥ (हेम्नो
 विकारः । हेम + अण् ।) हेम्नो विकारः ।
 इति मुग्धबोधव्याकरणम् ॥ (शिवः । यथा,
 महाभारते । १३ । १७ । ६३ ।
 "हैमो हेमजरो यज्ञः सर्वधारी धरोत्तमः ॥"
 प्रथमतविशेषः । यथा, महाभारते । १३ ।
 १८ । ५४ ।

"कैलासं मन्दरं हैमं सर्वाननुचचार च ।
 तानतोत्य महाशैलान् कैरातं स्थानमुत्तमम् ॥"
 हैमनं, क्लौ, पुं, (हेमन्त एव इति । "सर्वं चाण च
 तलोपय ॥" ४ । ३ । २२ । इति स्वार्थे अण्
 तलोपय ।) हेमन्त ऋतुः । यथा । हेमन्त-
 हैमनावस्त्रौ । इति शब्दरत्नावली ॥ (हेम
 इदमित्यण् । न टिलोपः ।) स्वर्णजाते हिम-
 जाते च त्रि ॥ (हेमन्तभवे च त्रि । यथा,
 किराताङ्गनीये । १७ । १२ ।
 "उमावतिं पाण्डुसुतप्रणवाः
 शिलीमुखानव्यथयाव्यभृशुः ।
 अभ्युत्थितस्याद्रिपतेर्नितम्ब-
 मर्कस्य पादरा इव हैमनस्य ॥"
 हैमनः, पुं, (हेमन्त एव अण् । तलोपय ।)
 मार्गशीर्षमासः । इति राजनिर्घण्टः ॥ (हेमन्ते
 जातः अण् तलोपय ।) हिमकालीनवर्षाष्टक-
 धान्यम् । अश्व गुणाः ।
 "हैमनास्तु हिमा वृष्या मधुरा बहवश्चरः ॥"
 इति राजवल्लभः ॥
 हैमन्तं, क्लौ, पुं, (हेमन्त + "सन्निवेशाद्युतुनक्षत्रे-
 भ्योऽण् ॥" ४ । ३ । १६ । इति अण् ।) हैमन्त ऋतुः ।
 हैमन्तसम्बन्धिनि, त्रि । इति हैमन्तशब्दात्
 स्वार्थे षाप्रत्ययेन निष्पन्नम् ॥
 हैमन्तिकं, क्लौ, (हेमन्ते भवः । ठक् ।) शालि-
 धान्यम् । आमन धान इति भाषा । यथा,—
 "हैमन्तिकं धितास्त्रिभं धान्यं सुभास्त्रिला
 यवाः ॥"
 इति हजिथान्नप्रकरणे तिथ्यादितत्त्वम् ॥
 हैमन्तकालजाते, त्रि ॥ (यथा भाष्यलायनीय-
 श्रौतसूत्रे । ४ । १२ । १ ।
 "बृहस्पतिः पांक्तस्त्रिणवः शाकरो हैमन्तिकः ॥"
 हैमसुद्रिकः, चि, स्वर्णसुद्रिकाविशेषः । हैमो
 सुद्रिका यस्य इति बहुव्रीहिसमासनिष्पन्नः ॥
 इति मुग्धबोधव्याकरणम् ॥
 हैमलः, पुं, क्लौ, (हेमल + अण् ।) हैमन्त ऋतुः ।
 हिमलशब्दात् षाप्रत्ययेन निष्पन्नः । इति
 काचित् शब्दरत्नावली ॥ हैमन इति साधु-
 पाठः ॥
 हैमवतं, क्लौ, (हैमवतोऽदूरभवो देशः हैमवत
 इदं वा । अण् ।) भारतवर्षम् । इति त्रिकाण्ड-
 शेषः ॥
 हैमवतः, पुं, विषभेदः । इति हेमचन्द्रः ॥ (हिमा-
 लयसम्बन्धिनि, तज्जाते च त्रि ॥ देशविशेषः ।
 यथा, महाभारते । २ । ५० । २० ।
 "निषदान् पारसीकांश्च कृष्णान् हैमवतां-
 स्था ॥"
 हैमवतवर्षं, क्लौ, भारतवर्षम् । यथा,—
 "एतहैमवतं वर्षं भारती यत्र सन्ततिः ।
 हैमकूटं परं यत्र नन्दा किंपुरुषोत्तमः ॥"
 इति वाराहै बृहगोता ॥
 हैमवती, क्लौ, (हिमवतोऽपत्यं स्त्री । अण् । ङीप् ।)
 पावती । (यथा, देवीभागवते । १२ । ८ । ५७ ।

"उमाभिधानां पुरतो देवीं हैमवतीं शिवाम् ॥"
 हरीतकी । इत्यमरः । १ । १ । ३८ ; २ । ४ । ५८ ॥
 स्वर्णचौरी । (अस्याः पर्यायो यथा,—
 "कटुपर्णी हैमवती हैमचौरी हिमावती ।
 हेमाहा पौतदुग्धा च तन्मल्लिकमुच्यते ॥"
 इति भावप्रकाशस्य पूर्वखण्डे प्रथमे भागे ॥)
 इति भावप्रकाशस्य पूर्वखण्डे प्रथमे भागे ॥
 श्वेतवचा । इति मेदिनी ॥ (अस्याः पर्यायो यथा,
 "षड्ग्रन्थोग्धा वचा ज्ञेया श्वेता हैमवतीति च ।"
 इति गारुडे २०८ अध्याये ॥
 हिमवतः प्रभवति प्रकाशते प्रथमं दृश्यते
 इति । "प्रभवति ॥" ४ । ३ । ८२ । इत्यण् ।)
 गङ्गा । इति धरणिः ॥ (यथा, महाभारते ।
 ३ । १०८ । १६ ।
 "एवमुक्तः प्रत्युवाच राजा हैमवतीं तदा ।
 पितामहा मे वरदे ! कपिलेन महानदि !
 अन्वेषमाणास्तुरगं नीता वेदस्वतच्छयम् ॥"
 हिमवति भवा इति । अण् ।) रेणुका ।
 कपिलद्राक्षा । अतसौ । इति राजनिर्घण्टः ॥
 हैमा, } स्त्री, (हेम तदर्थोऽख्यस्याः इति अण् ।
 हैमी, } वा ङीप् ।) पौतयथिका । इति शब्दे-
 रत्नावली ॥ (यूथिकाशब्दे अस्या विषयो
 ज्ञातव्यः ॥
 हैयङ्गवीनं, क्लौ, (ह्यो गोदोहस्य विकारः इति ।
 "हैयङ्गवीनं मञ्जायाम् ॥" ५ । २ । २३ । इति
 खण्ड् ह्यङ्गादेशः ।) सद्योगोदोहोत्तमं घृतम् ।
 इत्यमरः । २ । ८ । ५२ ॥ नवनीतम् । इति
 रत्नमाला राजनिर्घण्टश्च ॥ (यथा, हरिवंशे ।
 भविष्यपर्वणि । ५८ । १० ।
 "हैयङ्गवीनं क्षीराणि दधि वा किमजोजनन् ।
 गोधनं सर्वमेवेदं नीरीगं प्रतिपद्यते ॥"
 तत्पर्यायः । सरजम् २ मन्यजम् ३ कल
 म्बुटम् ४ । इति चारावली ॥
 हैरिकः, पुं, (हिनोतीति । रक् । हेरं आसुरी माया ।
 तज्जानाति । ठक् ।) चौरः । इति धरणिः ॥
 हैहयः, पुं, (ह्यथा अण्त्वम् । "स्त्रीभ्यो ढक् ॥"
 ४ । १ । २० । इति ढक् । प्रबोदरादित्वात् साधुः ।
 यद्वा हैह्येन नामैकदेश्यहणेन नामग्रहणात्
 हेघाशब्देन हेघाशब्दं कुर्वन् ह्यति गच्छ-
 तीति हैहयोऽश्वः तस्यायं "शिवादिभ्योऽण् ।"
 ४ । १ । ११२ । इत्यण् । यद्वा, हे भक्त हे भक्त
 इति वदन् ह्यति गच्छतीति हैहयो विष्णुः ।
 तस्यायं हैहयः ।) कार्तवीर्यः । इति हैम-
 चन्द्रः ॥ देशविशेषः । यथा,—
 "पश्चिमे हैहयास्ताद्रिक्नेच्छवासशकादयः ॥
 इति ज्योतिस्तत्त्वे कृष्णचक्रम् ॥
 हैहयः, पुं, (हैहयाः तद्देशवासिनः तेषां राजा
 अण् ।) कार्तवीर्यराजः । इति शब्दरत्नावली ॥
 (यथा, रघौ । ११ । ७४ ।
 "बिभ्रतोऽश्रमचलेऽप्यनुश्रितं
 ह्यै रिपू मम मती समागसौ ।
 धेनुवत्सहरणाच्च हैहयः
 त्वच्च कोर्त्तमपहर्तुमुद्यतः ॥"